

MERCAT DE TREBALL I POBLACIÓ IMMIGRADA A CATALUNYA⁵¹

Sònia Parella

Departament de Sociologia UAB

1. INTRODUCCIÓ

121

Aquest capítol pretén aproximar-se a la situació en el mercat de treball de la població immigrada estrangera d'origen no comunitari resident a Catalunya⁵². En quins sectors es concentra la força de treball estrangera i sota quines condicions de treball és una de les preguntes que intentarem respondre a partir de l'explotació dels limitats instruments estadístics de què disposem a l'hora de conèixer la situació d'ocupació de la població estrangera.

Així mateix, si bé les migracions són processos dinàmics, la majoria dels estudis que s'han realitzat sobre la situació laboral de la població immigrada estrangera ens ofereixen anàlisis estàtiques, de tall en el temps. Com que la societat catalana ja disposa d'una tradició d'uns quants anys com a societat re-

51. Una part dels resultats i reflexions que aquí es presenten deriven d'una recerca més general titulada «Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona», realitzada durant l'any 2006 per encàrrec de la Fundació Jaume Bofill (FJB) i el Consell Econòmic i Social de Barcelona (CESB). L'estudi ha estat realitzat per M. Pajares, S. Parella, A. Recio i M. Sabadí (en premsa).

52. En aquest capítol ens aproximarem als fluxos migratoris a partir del concepte d'estrangeria —no d'immigració— i de la variable *nacionalitat*, tal com exigeixen els registres estadístics oficials. Però les estadístiques que ens permeten fer el recompte de la població de nacionalitat estrangera —categoria de caràcter administratiu i jurídic— són insuficients quan el que pretenem és aproximar-nos a la immigració com a fenomen social. Aquesta inadequació es fa cada cop més evident a Catalunya, a mesura que el fenomen migratori es va consolidant, diversificant i ens apropa cada cop més a les dinàmiques i realitats dels països europeus amb una tradició més llarga com a societats receptores de població estrangera.

No totes les persones immigrades procedents d'altres països són «estrangeres». Les fonts estadístiques de què disposem no permeten, per exemple, aproximar-nos a aquelles persones socialment considerades «immigrants», però que ja han adquirit la nacionalitat espanyola. Tampoc no podem accedir a prou informació dels fills i les filles de persones immigrades que, pel fet d'haver nascut aquí o d'haver-hi arribat de ben petits, no són jurídicament estrangers. En ambdós casos es tracta de poblacions producte de la immigració com a fenomen social i que, més enllà dels riscos estigmatitzadors de les categories classificadores, podria ser interessant identificar d'alguna manera en termes d'accés diferencial als recursos —l'ocupació, sense anar més lluny.

ceptora de població estrangera, considerem que és un bon moment per introduir alguns elements de reflexió sobre si els treballadors estrangers han anat canviant la seva posició en el mercat de treball des dels «ports d'entrada» inicials fins a noves situacions laborals; o bé si, per contra, assistim a una cronificació de la situació dels treballadors estrangers en determinats sectors i nínxols laborals (Colectivo Ioé, 2005).

Tot i que l'arribada de migració econòmica estrangera arranca a Catalunya —i també a Espanya— des de mitjan anys 80, segons una sèrie de transformacions que analitzarem en el primer apartat, el nostre balanç de la situació laboral de la força de treball immigrada el portarem a terme a partir de l'any 2000. Les causes d'aquesta delimitació temporal són ben senzilles: no disposem de dades estadístiques amb anterioritat. En qualsevol cas, és a partir d'aquesta data, aproximadament, que s'acceleren de forma notable les xifres d'estrangers que arriben a Espanya i quan s'assisteix, segons L. Cachón (2003), a la consolidació del fet migratori i a la constitució de la immigració internacional com a «fet social» o «problema social».⁵³

2. EL CONTEXT DE LES DINÀMIQUES DELS ACTUALS FLUXOS MIGRATORIS INTERNACIONALS QUE ARRIBEN A CATALUNYA

Les migracions que han anat arribant des de finals del segle xx —sobretot a partir dels noranta— a Catalunya, procedents de països no comunitaris, s'han denominat «noves migracions», a fi i efecte de diferenciar-les de les «velles» o «internes» que van tenir lloc de forma massiva durant els anys 50-70 i que es van estancar a partir dels anys 80. Aquest estancament va coincidir amb la consolidació del període democràtic, i fou conseqüència, principalment, de les polítiques de desenvolupament econòmic que es van aplicar a les regions més pobres de l'Estat espanyol, així com de la posada en funcionament de les administracions locals i autonòmiques amb dotació econòmica pròpia.⁵⁴

53. En el sentit de tractar-se d'una realitat prou estesa en la vida quotidiana de les persones com per ser capaç de generar transformacions no tan sols en el mercat laboral, sinó també en les institucions, mitjans de comunicació, debats públics, etc. Quan parlem de transformacions socials, econòmiques i polítiques derivades de l'arribada de població immigrada, s'acostuma a ignorar la població estrangera procedent de països comunitaris que resideix a Catalunya. Molts d'aquests estrangers són persones inactives, que s'instal·len en determinades localitats costaneres per passar-hi la seva etapa de jubilació, amb una important repercussió en els serveis sanitaris i socials.

54. Segons les dades que ens ofereix la demògrafia Anna Cabré (1999), el saldo migratori dels primers setanta anys del segle xx a Catalunya ha estat positiu i ha superat els dos milions de persones. L'any 1975 les persones nascudes fora de Catalunya representaven el 42% dels residents a la província de Barcelona i el 38,9% dels que residien en el conjunt de Catalunya. Gairebé el 40% d'aquestes persones nascudes fora procedien d'Andalusia.

Si bé les característiques de la població immigrada de cadascuna de les onades migratòries són diferents, una mirada retrospectiva en el temps ens permet comprovar que hi ha alguns elements de similitud, sobretot pel que fa a les posicions que uns i altres immigrants han ocupat en l'estructura ocupacional durant les primeres etapes d'assentament a Catalunya (Sanvicén, 1999). A continuació, enumerarem breument quines són les principals semblances: i) la concentració a la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana com a principal focus d'atracció i, des d'aquí, cap a les zones de l'interior de Catalunya on «hi ha feina»; ii) en ambdós moments històrics Catalunya presenta una estructura ocupacional que requereix força de treball immigrada per tal de cobrir les necessitats no cobertes per la força de treball autòctona (efecte «crida»); iii) les característiques dels llocs de treball a què accedeixen els immigrants, en tant que s'incorporen en els estrats més baixos de l'estructura ocupacional;⁵⁵ iv) la criminalització de què han estat víctimes ambdós col·lectius, per part d'una societat receptora que els culpabilitza, de forma estereotipada, de la inseguretat, la deterioració de les condicions de treball i l'atur;⁵⁶ v) l'arribada d'un volum important de població nouvinguda en relativament poc temps i la marcada concentració residencial en zones urbanes concretes, fenomen que genera problemàtiques socials al voltant de l'habitatge, l'escolaritat, serveis sanitaris i socials, infraestructures, etc.

La incorporació de força de treball nouvinguda en el mercat de treball català durant els darrers anys, per tant, no és un fenomen nou. Ara bé, les característiques i les dinàmiques de les actuals migracions internacionals sí que presenten una sèrie d'elements distintius. En primer lloc, els «nous» immigrants, a diferència de les migracions «internes», són persones considerades jurídicament estrangeres quan arriben a la societat receptora, estatut jurídic que limita el seu accés als drets i les possibilitats de participació social i políti-

55. Certament, les migracions internacionals que han arribat a Catalunya durant la dècada dels 90 han estat atretes per la demanda de força de treball en sectors com l'agricultura, els serveis poc qualificats i la construcció (els Jocs Olímpics de l'any 1992 i el desplegament posterior del boom al voltant del sector de la construcció que encara dura fins a l'actualitat). Ara bé, l'escassetat de força de treball autòctona a Catalunya no es un fenomen nou. Durant els anys 20-30, les onades de migracions interiors escollien Barcelona com a destinació donada la seva forta industrialització i la magnitud de les obres públiques (construcció del metro, transformació de la muntanya de Montjuïc, les obres de l'Exposició Internacional, etc.) (VILA, 1984).

56. La base d'aquest rebuig és clarament material: la disponibilitat de la força de treball nouvinguda per fer «qualsevol feina i a qualsevol preu» comporta la percepció de competència «deslleial» i això genera rebuig entre la població autòctona, sobretot en èpoques de recessió econòmica. Si bé actualment assistim a la focalització del rebuig cap a la immigració en relació a col·lectius com ara els magribins o els llatinoamericans, durant la dècada dels setanta el col·lectiu «diana» foren els andalusos i durant la dècada dels 20-30 ho van ser els murcians (SANVICÉN, 1999).

ca a la societat. La construcció de la ciutadania en termes laborals (la tinença d'un contracte de treball) es troba en la base del sistema d'immigració/estrangeria. Es tracta d'una creació jurídica de la diferència, amb la finalitat d'excloure els immigrants no comunitaris procedents de països pobres (De Lucas, 2001). D'altra banda, ja no ens trobem davant dinàmiques migratòries com les «internes», fonamentades en les desigualtats territorials dins de l'Estat espanyol.⁵⁷ Els actuals fluxos migratoris els hem d'emmarcar en la denominada «era de les migracions» (Castles i Miller, 2003), en el context de la globalització, les noves formes de divisió internacional del treball i les desigualtats a escala planetària que se'n deriven.

Sens dubte, les causes de les migracions internacionals contemporànies es troben en les estratègies de supervivència d'individus que, des dels països més pobres, opten per emigrar cap als països més rics per tal de millorar les seves oportunitats. Des d'aquest plantejament, les migracions no són res més que una reacció als efectes de les dinàmiques d'un capitalisme global que no deixa de fer augmentar la bretxa que separa el sud del nord, la perifèria del centre. Ara bé, no podem interpretar aquestes estratègies de supervivència, que es canalitzen a través dels grups familiars i les xarxes migratòries, només en clau de «factores d'expulsió», sinó que cal vincular-les als factors contextuais relacionats amb les zones de destinació, entre els quals destaca sobretot l'estructura de la demanda del mercat de treball de les societats receptores (Cachón, 2003). És així com es generen vincles estructurals entre els països emissors i receptors de migrants, de manera que els treballadors es converteixen en un component més de la circulació de recursos a escala global, que opera dins els límits de la divisió internacional del treball. En paraules del Colectivo Ioé (1999:42), «es tracta d'una revolució transnacional que està reestructurant la societat a escala planetària i les migracions internacionals són part d'aquest procés».

D'acord amb U. Beck (2000:34), la desvinculació dels processos econòmics respecte dels espais nacionals és un fet consumat, de manera que l'economia global es recolza en la capacitat per organitzar el procés de treball fragmentat a nivell planetari. Les empreses multinacionals organitzen els seus processos de producció en xarxes que integren centres disseminats per tota la geografia mundial, a través de la posada en pràctica d'estratègies d'externalització i deslocalització dels segments productius intensius en força de treball cap a països amb abundant oferta i baixos costos laborals, que garanteixin la flexibilitat i la

57. Desigualtats entre zones pobres, amb una economia basada en el sector primari, i regions més riques —com Catalunya, País Basc o Madrid—, amb una economia industrial i/o de serveis.

competitivitat en una economia oberta i global (Castells, 2000; Abad, 2002). Ara bé, hi ha una sèrie d'activitats, especialment en el mercat secundari, que no poden ser deslocalitzades i que han de ser realitzades *in situ* (recol·lecció temporera, construcció, serveis poc qualificats, etc.), que necessiten, d'acord amb L. Abad (2003:331), importar treballadors procedents de països pobres, en la mesura que cerquen «importar» també les seves condicions de treball. És per això que les economies dels països més rics, inclús en situacions de mercat amb elevades taxes d'atur (excés d'oferta), són cada cop estructuralment més dependents de la mà d'obra estrangera.

Les migracions internacionals de caràcter econòmic juguen, doncs, el paper d'exèrcit de mà d'obra de reserva que ha necessitat i segueix necessitant el capitalisme; un exèrcit que en èpoques anteriors s'havia nodrit de la força de treball més vulnerable dels grans nuclis industrials del Nord. Es tracta, tal com sostenen A. Recio *et al.* (2006), d'un poderós mecanisme per tal de mantenir una pressió general sobre el mercat laboral i garantir un funcionament òptim dels «mercats secundaris» a partir de mantenir o inclús rebaixar els salaris i les seves condicions de treball. Les persones immigrades que arriben a la societat receptora amb projectes migratoris de caràcter econòmic, amb els referents salarials dels seus països d'origen, urgència per adquirir ingressos, la condició social de «nouvinguts» i la vulnerabilitat pròpia del seu estatut jurídic d'estrangers, accepten situacions en el mercat de treball que en d'altres circumstàncies, amb un major poder social de negociació, amb tota probabilitat refusarien.

Espanya i Catalunya, seguint el model dels països del sud d'Europa, és justament a mitjan anys vuitanta que deixen de ser societats emissores de força de treball cap a l'exterior i esdevenen societats receptores de migració estrangera, pràcticament de forma coincident en el temps. Una part del canvi que s'inicia aleshores de forma tímida —i que s'ha anat consolidant a partir de l'acceleració de les entrades d'estrangers, sobretot des de finals dels noranta— s'explica per les restriccions a l'arribada de treballadors estrangers existents en els països del nord d'Europa des de la crisi econòmica dels anys setanta, que fa que molta immigració —sobretot la procedent d'Àfrica— opti per instal·lar-se al sud d'Europa. Ara bé, sens dubte, el factor desencadenant clau, segons L. Cachón (2003), és l'«efecte crida» derivat de la lògica de la reestructuració del mercat de treball que té lloc durant aquests anys, de la mà del desenvolupament d'una sèrie de branques d'activitat i nínxols laborals que han anat generant una demanda específica de força de treball estrangera per cobrir les necessitats d'un segment secundari amb llocs de treball mal pagats, en condicions inestables i amb possibilitats de promoció escasses. L'impor-

tant desenvolupament econòmic que van experimentar els països del sud d'Europa des de mitjan anys vuitanta permet explicar aquest punt d'inflexió. A diferència dels fluxos migratoris que van a arribar al nord d'Europa durant la postguerra, en plena implantació del model de producció fordista i en un moment d'expansió i consolidació del sector industrial, en l'actualitat el sud d'Europa recluta immigració durant un període de fort creixement del sector dels serveis i en un moment de flexibilització i precarització de l'ocupació.

Anàlogament amb el que va succeir durant les dècades d'arribada d'immigració «interna» a Catalunya, els factors demogràfics, en concret la manca de suficients efectius de població activa, se situen al darrera dels moviments migratoris. És així com l'arribada de fluxos migratoris a Catalunya en els darrers anys s'ha d'emmarcar dins les dinàmiques d'expansió econòmica i d'augment de l'oferta d'ocupació per a la força de treball estrangera, en un context de baixa natalitat i d'envelliment poblacional. Així ho planteja J. Oliver en el seu estudi *España 2020: un mestizaje ineludible*, en què s'analitza l'impacte de la caiguda de la natalitat en el mercat de treball i la necessària incorporació de la immigració per tal de poder mantenir el creixement econòmic; l'autor assenya-la la conveniència que arribin entre quatre i set milions d'immigrants a Espanya, partint de la situació demogràfica de l'any 2005.

Però els factors demogràfics no ho expliquen tot. Tot i assumint que efectivament hi ha dèficits demogràfics de població activa que hipotequen el nostre creixement econòmic i fan necessària l'arribada d'immigrants, el reclutament de població estrangera coexisteix amb l'atur local –sobretot femení i juvenil–, així com també amb unes taxes d'activitat femenines molt per sota de la mitjana europea. D'acord amb L. Cachón (2003), per al cas concret d'Espanya –i el podem fer extensible a la realitat de Catalunya–, a partir de mitjan anys vuitanta comença un augment accelerat del «nivell d'acceptabilitat» de la població autòctona (el nivell per sota del qual les característiques d'un lloc de treball el fan inacceptable), que ha produït una forta demanda de treballadors estrangers per cobrir una sèrie de llocs de treball que es poden qualificar com a propis del mercat de treball secundari (Villa, 1990). Aquest increment del «nivell d'acceptabilitat» s'explica pel creixement del nivell educatiu de la població, la millora substancial dels indicadors econòmics durant el sexenni 1986-1992, el desenvolupament de l'Estat del benestar, la disponibilitat de xarxes de cobertura familiar –sobretot entre els joves– i, en definitiva, l'augment de les expectatives socials derivades de tots aquests canvis.

Així doncs, mentre bona part de la força de treball local o autòctona refusa aquestes ocupacions –malgrat l'existència de nivells de desocupació im-

portants, sobretot entre la població activa femenina i els joves—, els empresaris recluten treballadors immigrants per cobrir aquests llocs de treball, cosa que produeix un «efecte crida» que desencadena directament els fluxos migratoris. La força de treball immigrada accepta aquestes condicions, atès que no només disposa de menor poder de negociació sobre la seva posició laboral i social —sobretot durant els primers anys—, sinó també pel fet que tendeix a orientar les seves expectatives (el «nivell d'acceptabilitat»), tant pel que fa als ingressos com a les condicions laborals, des del referent del país d'origen i no tant des del referent del país de destinació.

D'una banda, cal tenir en compte la manca de força de treball qualificada al sud d'Europa, a conseqüència, entre altres factors, com la caiguda de la natalitat des de fa una trentena d'anys, de l'absència d'un sistema educatiu capaç d'articular una formació professional amb prestigi social, en consonància amb les necessitats del mercat de treball. Amb l'estructura demogràfica actual, que no proporciona un increment suficient de població activa local, i en absència de polítiques de reciclatge dels col·lectius amb nivells d'estudis més baixos que permetin plantar cara als requeriments actuals de capital humà de les empreses, la necessitat de rebre immigració amb perfils laborals de qualificació mitjana i alta és i serà elevada. Aquest és ja el cas, per exemple, del personal altament qualificat en l'àmbit de les TIC, de determinades ocupacions manuals qualificades (com ara soldadors, guixaires, fresadors, fusters, etc.), o del sector sanitari, on l'arribada de personal qualificat (tant metges de determinades especialitats com infermeres) procedent de països no comunitaris és cada vegada més perceptible.

Ara bé, les transformacions econòmiques que s'han produït en el conjunt d'Europa durant aquest període, en el marc del procés de desregulació neoliberal del mercat de treball, es manifesten en els països del sud d'Europa amb més velocitat i intensitat. Per tant, s'assisteix de forma explícita a una demanda de força de treball poc qualificada, tant en situació legal com irregular, en activitats com l'agricultura, la construcció, determinades indústries com la tèxtil o la de l'alimentació, l'hostaleria i, sobretot, el servei domèstic. Es tracta de sectors que són tradicionals, però que estan fortament vinculats al creixement econòmic d'unes societats, les del sud d'Europa, amb estructures productives molt orientades cap a activitats intensives en força de treball i, per tant, proclius a l'expansió del segment secundari del mercat de treball i de l'economia submergida.

En definitiva, l'arribada actual de força de treball estrangera per cobrir llocs de treball poc qualificats va més enllà de l'efecte «atracció» que pugui exercir una sèrie de llocs de treball «vacants». La necessitat de la immigració no només es deu a una escassetat de força de treball autòctona i a un mer pro-

cés de substitució d'efectius, sinó que l'ús de força de treball immigrant, amb salaris baixos, esdevé per a les petites empreses —sobretot entre les intensives en força de treball— una estratègia de flexibilitat important que els permet reduir costos en una situació de creixent competitivitat i d'incertesa de la demanda. Tal com sostenen Montoliú i Duque (2003),⁵⁸ l'arribada d'immigrants procedents de països pobres no només s'ha d'emmarcar dins el paraigua dels factors d'expulsió (*push*) i d'atracció (*pull*), sinó que també requereix una profunda transformació de les relacions socials i laborals de la societat receptora, que permeti consolidar un ampli segment secundari i la seva «tercermundialització».

La precarietat en l'ocupació i l'augment de les pràctiques descentralitzadores i de subcontractació en determinats sectors, com per exemple la construcció, en són el principal exponent. A més, per al cas concret dels països del sud d'Europa, aquest procés es posa especialment de manifest pel gran volum d'economia submergida, profundament arrelada dins de la nostra estructura productiva. Una economia submergida que ha crescut de forma considerable durant les dues darreres dècades i que exerceix un important efecte d'atracció de força de treball estrangera procedent de països més pobres, un cop s'esgota la reserva de força de treball local que fins fa uns anys havia estat disposada a acceptar les ocupacions marginals que el sector informal genera (Reyneri, 1998; Baganha i Reyneri, 2001). En aquest sentit, si bé l'economia submergida no ha estat creada pel treballador immigrant, pot veure's reforçada per la seva presència, sobretot davant l'existència de força de treball en situació jurídica irregular (Carrasco, 1998; Ambrosini, 1998; Martínez Veiga, 2001).

Si incorporem la perspectiva de gènere en la nostra contextualització i volem evitar una anàlisi parcial de les dinàmiques que expliquen les migracions internacionals, aviat constatarem que un altre dels trets distintius dels nous models migratoris arreu del món —i que s'ha començat a experimentar a Catalunya sobretot des de la dècada dels noranta—, és l'augment de la immigració femenina de caràcter econòmic. Les dades ens mostren que existeix una gran diversificació de les experiències migratòries femenines i que moltes d'aquestes dones arriben al nostre país essent elles les pioneres del procés migratori. Efectivament, la demanda de força de treball immigrada a les economies postindustrials difereix pel que fa al gènere, de la mà del reclutament massiu de dones immigrades per tal que s'ocupin en les activitats vinculades a la reproducció social —principalment el servei domèstic, però no podem oblidar el

58. Citat a: CACHÓN (2003:225).

treball sexual.⁵⁹ Es tracta de tasques que sempre han estat considerades «pròpies de dones»; però que, per primera vegada, han passat a formar part del mercat global, en el context del que es coneix com a «internacionalització de la reproducció».

Les sociòlogues nord-americanes B. Ehrenreich i A. R. Hochschild (2003) introdueixen el terme «cadenes globals de cura» per tal de poder explicar els vincles que es configuren a través de la importació i extracció de la cura i l'afecte des dels països pobres cap als països rics. Les treballadores domèstiques d'origen immigrant realitzen una part del treball reproductiu dels països més rics, mentre elles han de delegar les seves responsabilitats familiars a altres dones de la família que romanen al país d'origen –àvies, germanes, cosines, etc.–, o bé remunerar treballadores connacionals amb menys recursos per tal que se n'ocupin. D'aquesta manera, mentre la major part de la literatura sobre la globalització i les migracions internacionals se centra només en el capital, el mercat i els fluxos de mà d'obra, es dedica escassa atenció a la relació entre aquestes tendències mundials i la divisió internacional del treball reproductiu; o, el que és el mateix, la transferència global a «d'altres dones» d'una part de les tasques de cura, per tal que les nacions més riques puguin sostenir el seu model de benestar, en plena crisi de l'organització patriarcal de la reproducció social (*care crisis*) (Parella, 2003; 2005).

3. LA SITUACIÓ LABORAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA ESTRANGERA A CATALUNYA. UN DIAGNÒSTIC A PARTIR DE LES FONTS ESTADÍSTIQUES

Per a l'anàlisi de la situació laboral de la població estrangera utilitzarem tres tipus de fonts: les dades sobre altes laborals a la Seguretat Social, l'explotació que l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) fa dels resultats de l'Enquesta de Població Activa (EPA) per a Catalunya⁶⁰ i les dades sobre contractes

59. Per tasques vinculades a la reproducció social entenem totes aquelles tasques orientades a la satisfacció de les necessitats bàsiques d'atenció i cura en el pla material, emocional i sexual, per la qual cosa incorporem també les treballadores sexuals (MESTRE, 2005).

60. El problema principal que presenta aquesta enquesta és que, atès que es tracta d'una enquesta a escala estatal, molts dels resultats que obté només són estadísticament significatius en aquesta escala. Si bé és possible realitzar exploracions a escala autonòmica, utilitzant les enquestes del territori concret que es vulgui analitzar, la seva representativitat estadística és dubtosa quan es tracta d'analitzar qüestions de detall. És per això que, en el cas de Catalunya, l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) es limita a donar informació d'un nombre reduït de variables.

de treball firmats a Catalunya, del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya.

La inserció de la població immigrada en el mercat de treball català

L'anàlisi de les taxes d'activitat (proporció que es dona entre la població activa i el total de població major de 16 anys) a través de l'EPA, durant el període 2001-2005 (veure taula 1), mostra una taxa més elevada en el cas dels estrangers (15,5 punts de diferència l'any 2005), la qual cosa s'explica tant per l'elevada concentració d'estrangers en els grups d'edat activa, com pel fet que el seu projecte vital se centra sobretot en l'emigració com a instrument de millora de la seva situació econòmica (Colectivo Ioé, 2005). La diferència entre les taxes d'activitat és major entre els homes que entre les dones (gairebé 20 punts a favor dels estrangers en el cas dels homes i només 10,5 en el cas de les dones). Si s'observa l'evolució de les taxes durant el període estudiat, es constata que per a ambdós col·lectius han anat pujant, tot i que la que ha experimentat un major ritme de creixement és la de les dones, especialment la de les estrangeres.

Les dades de l'EPA també ens mostren com la taxa d'atur (veure taula 2) ha disminuït per a tots els grups en els darrers anys, si bé els estrangers presenten nivells de desocupació molt superiors als de la resta de la població (més del doble), tant si analitzem les dades globalment com si les desglossem per sexe. En tots els casos, són les dones les que pateixen taxes d'atur més elevades, tant respecte als seus homòlegs masculins com a les dones autòctones.

TAULA 1. Taxes activitat població amb nacionalitat espanyola i estrangera. Catalunya, 2001-2005

Any	Total		Homes		Dones	
	Població nacionalitat espanyola	Població estrangera	Població nacionalitat espanyola	Estrangers	Població nacionalitat espanyola	Estrangeres
2001	57,3	72,3	69,0	91,7	46,2	53,2
2002	57,3	72,1	69,3	90,0	46,8	54,7
2003	57,3	72,3	69,0	91,7	46,2	53,5
2004	59,5	73,6	69,3	89,4	50,2	57,3
2005	59,5	75,0	69,5	89,7	50,0	60,5

Font: IDESCAT, explotació dades de l'EPA (Fundació Jaume Bofill i CESB, en premsa).

TAULA 2. Taxes atur població espanyola i estrangera. Catalunya, 2001-2005

Any	Total		Homes		Dones	
	Població nacionalitat espanyola	Població estrangera	Població nacionalitat espanyola	Estrangers	Població nacionalitat espanyola	Estrangeres
2001	8,3	14,4	6,2	12,2	11,4	17,9
2002	9,5	18,4	6,9	17,1	13,1	20,5
2003	8,9	21,3	6,7	18,9	11,9	25,6
2004	8,8	16,6	6,8	14,7	11,5	19,7
2005	5,9	13,3	5,0	10,8	11,3	16,9

Font: IDESCAT, explotació dades de l'EPA (Fundació Jaume Bofill i CESB, en premsa).

TAULA 3. Treballadors estrangers en alta laboral a la Seguretat Social. Catalunya i Espanya, 2002-2006

Any	Catalunya			Espanya		
	Estrangers	Total	% estrangers	Estrangers	Total	% estrangers
2002	136.442	2.862.296	4,77	627.795	15.748.752	3,99
2003	184.954	2.931.180	6,31	868.288	16.188.390	5,36
2004	215.607	2.997.490	7,19	982.365	16.589.561	5,92
2005	261.449	3.082.495	8,48	1.140.426	17.161.920	6,68
2006	396.860	3.298.100	12,03	1.757.081	18.123.800	9,69

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (MTAS).

La importància numèrica que té la població immigrada estrangera en el mercat laboral català es recull a la taula 3 i a la taula 4. Els treballadors estrangers afiliats a la Seguretat Social han passat de suposar gairebé el 5% del total d'afiliats l'any 2002 a un 12% l'any 2006 (veure taula 3). La proporció d'estrangers afiliats —que, per descomptat, deixa de banda tota la població estrangera resident que treballa en el sector informal—, és inferior quan observem les dades per al conjunt d'Espanya, cosa que ens permet afirmar que el mercat de treball català està exercint un important efecte «atracció» per a la força de treball estrangera que arriba a l'Estat espanyol. Per províncies (veure taula 4), Barcelona és, amb diferència, la que concentra un volum més important de treballadors estrangers l'any 2006 (un 71,7% del total), seguida per la província de Girona, amb gairebé un 12%. Si posem en relació els estrangers afiliats en relació al total de treballadors, les diferències entre províncies es difuminen i és Girona, amb un 15,4%, la província que compta amb un major percentatge de població estrangera.

TAULA 4. Treballadors estrangers i població total en alta a la Seguretat Social per províncies. Catalunya, 2006

	<i>Treballadors estrangers</i>	<i>% de treballadors estrangers per província</i>	<i>Total població ocupada</i>	<i>% treballadors estrangers sobre el total</i>
Barcelona	284.476	71,7	2.493.500	11,4
Girona	47.278	11,9	307.800	15,4
Lleida	25.879	6,5	184.000	14,1
Tarragona	39.227	9,9	305.300	12,8
TOTAL CATALUNYA	396.860	100	3.290.500	12,1

Font: Dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (MTAS) i *Boletín de Estadísticas Laborales* (Pajares, 2006:37).

Per sexe, les dones suposen l'any 2006 un 37,4% de la població estrangera afiliada. La presència femenina en el mercat laboral de Catalunya és menor a la del conjunt d'Espanya (39,7%), la qual cosa té molt a veure amb la diversa composició d'orígens que té la població immigrada en ambdós àmbits territorials (a Catalunya és més gran la proporció de residents marroquins, senegalesos o pakistanesos, que són justament els col·lectius més masculinitzats) (Pajares *et al.*, en premsa).

A l'hora de portar a terme l'anàlisi dels treballadors estrangers segons la seva nacionalitat, ens centrarem únicament en els treballadors no comunitaris. A la taula 5 apareixen les principals nacionalitats dels afiliats estrangers i la seva evolució durant els darrers quatre anys. Per continents, veiem que és Amèrica llatina el que aporta un nombre més elevat d'immigrants en alta laboral en termes absoluts, a partir de l'any 2005, ja que fins aleshores el nombre de llatinoamericans estava per sota dels africans. Per països, es constata com els marroquins han estat i segueixen essent el col·lectiu més nombrós, malgrat que la proporció que representen en relació al total ha anat disminuint (del 23,7% al 18,6%). El col·lectiu equatorià, en canvi, és el que ha experimentat un increment més gran, situant-se en segona posició amb un 13,1% del total d'afiliats a gener de 2006 (a la província de Barcelona, en canvi, ja ha assolit el primer lloc del rànquing pel que fa a nombre d'afiliats). Els estrangers afiliats comunitaris, si bé han descendit percentualment durant el període 2003-2006, en termes absoluts s'ha incrementat substancialment i suposen un 15,3% del total d'afiliats a gener de 2006.

La distribució dels estrangers afiliats per règim de cotització (veure taula 6) evidencia l'increment de la proporció de treballadors en el règim general al llarg del període 2003-2006, així com el descens de la pro-

TAULA 5. Percentatges de treballadors estrangers en alta laboral a la Seguretat Social per principals nacionalitats i continents. Catalunya, 2003-2006

País	Gener 2003	Gener 2004	Gener 2005	Gener 2006
Europa comunitària	38.512 20,8%	44.709 20,7%	51.538 19,7%	60.823 15,3%
Àfrica	58.316 31,5%	66.726 30,9%	75.721 28,9%	102.062 25,7%
Marroc	43.877 23,7%	49.343 22,9%	55.484 21,2%	73.626 18,6%
Àsia	21.294 11,5%	24.391 11,3%	29.215 11,2%	42.855 10,8%
Filipines	3.797 2,1%	3.962 1,8%	4.321 1,7%	4.833 1,2%
Pakistan	5.230 2,8%	6.525 3,0%	7.752 3,0%	11.603 2,9%
Xina	7.776 4,2%	8.747 4,1%	11.699 4,5%	17.229 4,3%
Amèrica llatina	54.271 29,3%	64.411 29,9%	82.378 31,6%	150.554 37,9%
Argentina	4.055 2,2%	5.821 2,7%	8.245 3,1%	13.970 3,5%
Bolívia	879 0,5%	1.119 0,5%	1.995 0,8%	11.038 2,8%
Colòmbia	8.634 4,7%	9.961 4,6%	13.206 5,1%	21.996 5,5%
Equador	17.452 9,4%	20.057 9,3%	24.351 9,3%	51.807 13,1%
Perú	9.506 5,1%	11.687 5,4%	14.570 5,8%	17.521 4,4%
Rep. Dominicana	4.236 2,3%	4.657 2,2%	5.420 2,1%	7.129 1,8%
Uruguai	1.267 0,7%	1.652 0,8%	2.570 1,0%	5.706 1,4%
Resta d'Europa	11.185 6,0%	16.809 7,8%	23.390 8,9%	38.430 9,7%
Romania	4.741 2,6%	6.093 2,8%	9.971 3,8%	20.881 5,3%
Altres	1.253 0,7%	1.349 0,6%	1.420 0,5%	1.640 0,4%
Total d'estrangers	184.954 100%	215.607 100%	261.449 100%	396.860 100%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (MTAS) (Pajares, 2006:39).

TAULA 6. Treballadors estrangers en alta laboral a la Seguretat Social segons el règim de cotització i el sexe. Catalunya, 2003-2006

<i>Total</i>		<i>General</i>	<i>Autònom</i>	<i>Agrari</i>	<i>Treballadors de la llar</i>	<i>Mar</i>	<i>Mineria</i>	<i>Total</i>
Gener 2003	nombre	147.990	15.395	8.070	13.234	261	4	184.954
	%	80,01	8,32	4,36	7,16	0,14	0,00	100
Gener 2004	nombre	174.451	18.502	10.313	12.148	189	4	215.607
	%	80,91	8,58	4,78	5,63	0,09	0,00	100
Gener 2005	nombre	214.629	22.462	10.885	13.193	274	6	261.449
	%	82,09	8,59	4,16	5,05	0,10	0,00	100
Gener 2006	nombre	304.034	26.921	13.466	52.067	362	9	396.859
	%	76,61	6,78	3,39	13,12	0,09	0,00	100

<i>Total</i>		<i>General</i>	<i>Autònom</i>	<i>Agrari</i>	<i>Treballador de la llar</i>	<i>Mar</i>	<i>Mineria</i>	<i>Total</i>
Gener 2003	homes	104.919	11.351	7.361	1.404	243	4	125.282
	dones	43.071	4.044	709	11.830	18	0	59.672
	% dones	29,10	26,27	8,79	89,39	6,90	0,00	32,26
Gener 2004	homes	121.846	13.504	9.466	1.198	169	4	146.187
	dones	52.604	4.998	867	10.950	20	0	69.439
	% dones	30,15	27,01	8,39	90,14	10,58	0,00	32,20
Gener 2005	homes	146.310	16.453	9.858	1.183	251	6	174.061
	dones	68.318	6.009	1.027	12.010	23	0	87.387
	% dones	31,83	26,75	9,44	91,03	8,39	0,00	33,42
Gener 2006	homes	207.272	19.448	12.077	9.140	327	9	248.273
	dones	96.762	7.473	1.389	42.927	35	0	148.586
	% dones	31,83	27,76	10,31	82,45	9,67	0,00	37,44

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (MTAS).

porció de treballadors domèstics —excepte durant el període gener 2005/gener 2006—⁶¹ i d'autònoms. Per sexes, la distribució segons els diversos règims té especificitats d'interès. La taula 6 revela que un percentatge important de les dones afiliades ho està al Règim Especial de Treballadors de la Llar i que el percentatge de dones afiliades al Règim General (el règim

61. Val a dir que el creixement experimentat en les altes al Règim Especial de Treballadors de la Llar durant el període gener 2005 - gener 2006 no pot ser atribuït només a un augment de la demanda, sinó que està directament relacionat amb el procés de regularització de 2005, en què una de les vies més emprades per a la regularització va ser el servei domèstic —donada la facilitat a l'hora de presentar una oferta laboral que prové d'una persona particular i no d'una empresa. És aquest el motiu pel qual hi va haver un important nombre d'homes que van aconseguir normalitzar la seva situació legal a base de presentar una oferta de treball en el servei domèstic, de manera que, a gener de 2006 la proporció de dones dins d'aquest règim disminueix.

més avantatjós) és clarament inferior al dels homes.⁶² Si desagreguem els règims per sectors d'activitat, els cinc sectors que més treballadors estrangers concentren, per aquest ordre, són: la construcció, el servei domèstic, les empreses de serveis, el comerç i l'hostaleria (veure taula 7). La ubicació de la força de treball estrangera perfila una estructura ocupacional polaritzada, on tant els homes com les dones estrangers/es se situen en les posicions més baixes. És el que es coneix com a «etnoestratificació» del mercat de treball.

TAULA 7. Distribució dels estrangers afiliats a la Seguretat Social per principals sectors d'activitat. Catalunya, 2006

<i>Sector d'activitat</i>	<i>TOTAL</i>
Construcció	65.810
Servei domèstic	51.787
Empreses de serveis i activitats immobiliàries	48.181
Comerç	45.574
Hostaleria	41.898
Indústria manufacturera	39.977
Agricultura	13.121
Resta	90.512
TOTAL	396.860

Font: Dades de la Secretaria d'Estat de la Seguretat Social (gener 2006). (Pajares, 2006:348).

Les dades de la Seguretat Social diferencien els grups de cotització, que es corresponen amb les categories laborals que es poden observar a les taules 8 i 9. A l'hora d'interpretar aquestes dades, cal tenir en compte que aquesta informació només es refereix al règim general i al de la mineria i el carbó, i que, per tant, no s'inclouen els règims agrícola i de treballadors de la llar,

62. Cal tenir en compte que el percentatge de dones afiliades al servei domèstic seria substancialment més elevat si eliminéssim de la taula les treballadores originàries de països comunitaris –que accedeixen principalment al Règim General. Aquestes dades tampoc recullen les treballadores immigrades que, un cop han obtingut la nacionalitat espanyola, deixen de ser comptabilitzades com a estrangeres en les dades sobre afiliació a la SS. Així mateix, com ja s'ha dit abans, l'àmplia franja d'economia submergida que conviu dins el sector, òbviament, no es contempla a la taula. Resulta difícil quantificar quin pot ser el volum de servei domèstic que té lloc dins l'economia submergida. Si ens cenyim a les dades d'una enquesta a treballadores estrangeres realitzada pel Colectivo Ioé (2001:114) l'any 1999, les estrangeres que cotitzaven en el Règim Especial de Treballadors de la Llar només suposaven un 50,6% del total: la resta englobava tant treballadores que operaven a l'economia submergida (32,5%), com dones immigrades que havien obtingut ja la nacionalitat espanyola (16,9%).

TAULA 8. Percentatges de treballadors estrangers en alta a la Seguretat Social segons el grup de cotització i el sexe (Rèim General). Distribució percentual. Catalunya, 2004-2006

	<i>Gener 2004</i>		<i>Gener 2005</i>		<i>Gener 2006</i>	
	<i>homes</i>	<i>dones</i>	<i>homes</i>	<i>dones</i>	<i>homes</i>	<i>dones</i>
Enginyers, llicenciats, caps	4,12	3,86	4,00	3,56	3,25	3,10
Tècnics	1,32	2,55	1,20	2,30	0,99	1,89
Caps administratius i de taller	1,90	2,25	1,83	2,08	1,56	1,78
Ajudants no titulats	1,40	1,99	1,38	2,00	1,34	2,03
Oficials administratius i de taller	4,18	10,49	4,28	10,10	4,00	9,56
Subalterns	1,96	3,11	1,94	3,24	1,85	3,32
Auxiliars administratius	4,19	17,34	4,39	18,00	4,90	18,52
Oficials de primera i segona	21,79	7,92	22,70	8,39	22,39	8,61
Oficials de tercera i especialistes	18,03	19,59	18,22	19,63	17,57	20,09
Peons i assimilats	40,88	30,74	39,76	30,56	41,86	30,96
TOTAL	121.850	52.604	146.316	68.318	207.281	96.762

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (MTAS).

TAULA 9. Percentatges de treballadors estrangers en alta a la Seguretat Social, per continents i grup de cotització (Rèim General). Catalunya, 2005-2006

	<i>Europa comunitària</i>		<i>Rest d'Europa</i>		<i>Àfrica</i>		<i>Amèrica llatina</i>		<i>Àsia</i>	
	<i>Gener 2005</i>	<i>Gener 2006</i>	<i>Gener 2005</i>	<i>Gener 2006</i>	<i>Gener 2005</i>	<i>Gener 2006</i>	<i>Gener 2005</i>	<i>Gener 2006</i>	<i>Gener 2005</i>	<i>Gener 2006</i>
Enginyers, llicenciats, caps	13	12,3	1,7	1,3	0,3	0,3	2,4	2	2,3	2,2
Tècnics	5,6	5,2	0,6	0,5	0,2	0,2	0,9	0,8	0,3	0,3
Caps admin. i de taller	6,7	6,5	0,8	0,7	0,2	0,2	1,1	1	0,9	0,7
Ajudants no titulats	3,3	3,3	0,9	0,9	0,5	0,5	1,7	1,6	1,5	1,7
Oficials admin. i de taller	17,6	17,6	3,2	3	0,9	0,9	5,6	5,5	3,4	3,3
Subalterns	2,4	2,2	1,6	1,6	1,4	1,4	3,7	3,4	1,8	2
Aux. admin.	14,6	15,4	6,1	6,6	2,7	3,3	12,6	12,5	5,2	6,5
Oficials de primera i segona	14,7	15,5	28,5	26,2	18,9	18,7	17,2	17	17,4	16,5
Oficials tercera, especialistes	10	10	21,9	21,5	18,6	17,9	19	18,6	31,5	28,5
Peons i assimilats	11,9	11,9	34,7	37,7	55,6	55,9	35,7	37,5	35,6	38,3
TOTAL	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració) (Pajares, 2006: 354).

en què la presència de treballadors estrangers és important.⁶³ La taula 8 ens mostra que els treballadors estrangers, tant els homes com les dones, es concentren en una proporció elevada en treballs no qualificats i aquest percentatge es manté força estable durant el bienni estudiat. De nou es posa de manifest l'«etnoestratificació» del mercat de treball a què hem al·ludit abans. En la categoria de peons, els homes estrangers són molt més nombrosos que les dones; si bé cal tenir en compte que aquí no s'inclouen les treballadores de la llar —si les sumem, el percentatge de dones estrangeres que fan feines poc qualificades és clarament superior al dels homes: 52,2% vs. 44,3%. Si hi afegim els peons agrícoles i, a més a més, poguéssim incloure-hi el conjunt de treballadors estrangers en situació irregular, el percentatge global de «peons» s'incrementaria notòriament. L'aproximació a les categories laborals per continents (veure taula 9) ens permet constatar com l'etnoestratificació només afecta els estrangers no comunitaris (les nacionalitats d'estrangers que es corresponen amb la figura social de «l'immigrant»), sobretot els africans. A mesura que ascendeixen les categories, la presència dels estrangers comunitaris és molt major.

Contractació i condicions de treball de la població immigrada

Una altra de les fonts estadístiques al nostre abast sobre immigració i mercat de treball són les dades sobre contractes subscrits cada any.⁶⁴ Tal com es pot copsar a la taula 10, dels 2.667.843 contractes que es van fer durant l'any 2005, un 23% els van subscriure estrangers. El sector serveis concentra la major part del total de contractes tant per als estrangers com per al conjunt de la població catalana. Els estrangers estan sobrerrepresentats pel que fa a nombre de contractes en els sectors de la construcció i l'agricultura.

La taula 11 no mostra diferències entre homes i dones pel que fa a la incidència de la temporalitat, però sí en canvi pel que fa a la jornada laboral: gairebé el 60% dels contractes a temps parcial són ocupats per dones (només suposen un 33,3% del total de contractes subscrits) i un 35,8% de les dones contractades ho han estat a temps parcial (molt per sobre dels homes, amb tan sols un 13%). Per sector econòmic, les dades sobre la segregació laboral són, un cop més, prou contundents: gairebé el 91% dels contractes a dones estrangeres pertanyen al

63. Així doncs, si volem veure el percentatge de treballadors estrangers que fan treballs no qualificats, no ens haurem de quedar només amb les dades que apareixen en aquesta taula, sinó que caldrà afegir-hi el peonatge agrícola i el servei domèstic.

64. Aquesta font no ens informa del nombre total de treballadors, ja que es poden fer molts contractes durant un any a la mateixa persona, en funció de la durada del contracte. Tampoc no ens informa sobre els contractes existents a finals d'any, ja que els contractes subscrits en anys anteriors i que es mantenen vigents no apareixen comptabilitzats en aquesta estadística (PAJARES, 2006).

TAULA 10. Contractes de treball realitzats a la població estrangera i a la població total. Catalunya, 2003-2005.

	<i>Agricultura</i>	<i>Indústria</i>	<i>Construcció</i>	<i>Serveis</i>	<i>Total contractes</i>
2003					
Total contractes a Catalunya	33.589 1,6%	213.205 10,2%	236.056 11,3%	1.602.537 76,9%	2.085.387
Contractes a treballadors estrangers	20.179 6,0%	30.530 9,0%	63.381 18,7%	223.958 66,3%	338.048
2004					
Total contractes a Catalunya	38.607 1,5%	230.711 9,2%	274.277 10,9%	1.976.422 78,4%	2.520.017
Contractes a treballadors estrangers	24.611 5,3%	36.632 7,8%	85.954 18,5%	318.823 68,5%	465.750
2005					
Total contractes a Catalunya	57.241 2,1%	220.328 8,2%	292.865 10,9%	2.097.409 78,6%	2.667.843
Contractes a treballadors estrangers	41.277 6,7%	43.398 7,0%	117.402 19,1%	411.057 67,0%	613.134

Font: Dades del Departament de Treball i Indústria de la Generalitat de Catalunya (Pajares, 2006:349).

TAULA 11. Contractació de persones estrangeres per sexe, segons la durada del contracte, tipus de jornada i sector econòmic. Catalunya, 2005.

	<i>Homes</i>		<i>Dones</i>		
	<i>Nº</i>	<i>%</i>	<i>Nº</i>	<i>%</i>	<i>% dones sobre ambdós sexes</i>
DURADA					
TOTAL	408.740	100	204.394	100	33,3
Indefinits	40.621	10	22.805	11,2	36
Temporals	368.119	90	181.589	88,8	33
JORNADA					
TOTAL	408.740	100	204.394	100	33,3
Temps complet	352.427	86,2	128.867	63	26,8
Temps parcial	52.843	13	73.115	35,8	58
Fixos discontinus	3.470	0,8	2.412	1,2	41
SECTOR ECONÒMIC					
TOTAL	408.740	100	204.394	100	33,3
Agricultura	37.348	9,1	3.929	1,9	9,5
Indústria	113.400	27,7	4.010	2	3,4
Construcció	32.836	8	10.561	5,2	24,3
Serveis	225.156	55,1	185.894	90,9	45,2

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament de Treball i Indústria i Servicio Público de Empleo Estatal (obtingudes a la publicació estadística *Dona i Treball*, *Anuari 2005*).

sector serveis. Aquesta concentració en el sector serveis no afecta en la mateixa mesura els homes estrangers (55,1%), ni les dones autòctones contractades durant aquest mateix any (78,6% dels contractes subscrits durant 2005).

4. LA INSERCIÓ LABORAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA ESTRANGERA A CATALUNYA

Les dades que hem presentat en l'apartat anterior són contundents al respecte. Les posicions laborals en què majoritàriament s'insereix la població estrangera no comunitària són les activitats intensives en força de treball, pròpies del sector secundari (agricultura, construcció, hostaleria, servei domèstic, comerç, serveis poc qualificats, indústria tèxtil, indústries càrniques, etc.), en el context de processos generals de segmentació, polarització i precarització del treball assalariat. En aquest sentit, podem afirmar que ens trobem davant un mercat laboral segmentat, travessat per un procés d'etnoestratificació o «divisió ètnica del treball», en virtut del qual els immigrants s'ocupen en les posicions laborals inferiors i es concentren en un ventall d'ocupacions més reduït que el conjunt de la força de treball, amb una certa independència de la seva qualificació (Solé, 1995).

Aquest procés d'etnoestratificació de la mà d'obra adopta dues formes diferents. En primer lloc, els immigrants accepten una sèrie d'activitats rebutjades per una força de treball local cada vegada més exigent en les seves expectatives i menys procliu a realitzar ocupacions socialment poc valorades, no qualificades, mal pagades o amb conflictes sobre els horaris (treballar els caps de setmana, per exemple). Les persones immigrades arriben amb imperioses necessitats econòmiques que fan que siguin més proclius a acceptar determinades ocupacions i condicions de treball, sobretot quan la família roman en el país d'origen o tenen un projecte migratori de caràcter temporal, orientat al retorn cap al país d'origen. L'etnoestratificació del mercat de treball identificada no es correspon amb els nivells educatius de la població immigrada, cosa que genera situacions d'«inconsistència d'estatus» en molts casos.⁶⁵ Aquest desaprofita-

65. El nivell mitjà d'estudis de la població estrangera és superior al de la població autòctona, tot i que cal tenir present que l'estructura d'edats de la població estrangera és més jove que l'autòctona. Si bé hi ha diferències notòries segons país de procedència pel que fa al nivell educatiu (entre els no comunitàris, els latinoamericans i els procedents dels països de l'Europa de l'Est són els més formats), les dades sobre el conjunt de la població estrangera empadronada a la ciutat de Barcelona a gener de 2006 mostren que un 29% compta amb estudis superiors i un 23% amb estudis secundaris (Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona).

ment de capital humà resulta fàcilment comprensible des de la lògica del mercat de treball descrita: en el context d'una estructura productiva com la catalana, fortament dependent de les activitats intensives en força de treball, si del que es tracta és de reclutar força de treball a baix cost per portar a terme les tasques menys qualificades i amb pitjors condicions de treball, les qualificacions d'aquestes persones no són tingudes en compte.

En segon lloc, la força de treball immigrant té accés a ocupacions a què els autòctons també concorren, però els immigrants són seleccionats de forma preferent pel fet d'acceptar condicions de treball pitjors —moltes vegades sota formes d'economia informal—, cosa que permet a les empreses una major flexibilitat per fer front als requeriments de competitivitat; aquest és el cas de moltes pràctiques de subcontractació en sectors com la construcció, per exemple. Però, tal com sostenen Recio *et al.* (2006), l'etnoestratificació del mercat de treball també pot veure's com una estratègia empresarial que simplement persegueix augmentar la rendibilitat i els marges de beneficis a base d'ajustar els salaris a la baixa —tal com ha succeït en sectors com l'hostaleria o la construcció—; o bé una manera d'evitar reorganitzar l'activitat empresarial havent de fer canvis en les condicions d'ocupació (com, per exemple, havent de reduir les jornades laborals en el sector de l'hostaleria).

En definitiva, en sintonia amb els resultats d'altres estudis sobre aquesta temàtica, ja sigui per l'argument que disposem d'efectius insuficients (factor demogràfic), ja sigui pel fet que els immigrants fan feines que els autòctons no volen fer, podem apuntar que els treballadors immigrants globalment no treuen feina als autòctons en una conjuntura d'elevat creixement econòmic com l'actual. Altra cosa és si les condicions de treball que s'expandeixen amb l'arribada de força de treball estrangera afecten negativament el conjunt dels assalariats. És per això que, d'acord amb el Colectivo Ioé (2005), la qüestió no és tant si hi ha relació de competència entre uns i altres, sinó quins són els tipus de llocs de treball que, aprofitant la disponibilitat de força de treball estrangera, s'estan creant i en quines condicions. Perquè, certament, d'ocupació, de moment, se'n crea; el que cal veure i valorar és quin tipus d'ocupació s'està expandint en el context d'un nou model social i econòmic. D'acord amb les tesis de Recio *et al.* (2006), la força de treball nouvinguda permet recrear un exèrcit de reserva i mantenir un ampli espectre d'ocupacions pròpies del mercat secundari.

Ara bé, a causa de la marcada concentració dels immigrants en activitats determinades, sí que és possible assenyalar indicis de competència entre autòctons i immigrants en determinats mercats locals. Aquesta afirmació no és possible argumentar-la a partir de les dades presentades en aquest capítol i re-

queriria la realització d'estudis específics. En qualsevol cas, un estudi de C. Solé (1995) destacava ja fa deu anys la percepció de competència en les actituds d'una part de la denominada immigració interior, davant l'arribada d'immigrants procedents de països no comunitaris, en relació amb una franja d'activitats semiespecialitzades o poc qualificades (peons en la construcció, servei domèstic, etc.) on ambdós col·lectius concorren.⁶⁶

En tot cas, a mesura que vagi augmentant el temps de permanència del col·lectiu d'immigrants a la societat receptora —més bon coneixement dels mètodes formals d'accés a l'ocupació, de l'idioma, augment del capital social, etc.—, és previsible que s'incrementi la competència entre els autòctons menys qualificats i els immigrants, ja que aquests últims voldran millorar la seva posició en el mercat laboral i accedir als segments del mercat de treball que actualment ocupen els autòctons. En tot cas, sembla que de moment les situacions de competència en el mercat de treball es detecten més aviat entre els mateixos grups d'immigrants (entre els immigrants nous i els més assentats, per exemple, o entre grups nacionals concrets que competeixen per una mateixa activitat i assisteixen a processos de substitució).⁶⁷

Una de les qüestions a què preteníem respondre amb aquest estudi és fins a quin punt la situació laboral de la població immigrada que acabem de descriure, marcada per la incorporació laboral en ocupacions de «baixa qualitat», constitueix un panorama estàtic i cronificat («nínxols laborals» tancats per a la població immigrada); o, per contra, es tracta només d'una fase inicial de l'assentament, de manera que comencem a assistir a processos de mobilitat laboral de caràcter ascendent (Colectivo Ioé, 2005). El cert és que s'ha pogut constatar la no disposició d'instruments adequats per copsar la situació de la població estrangera en el mercat de treball des d'una perspectiva evolutiva o longitudinal (trajectòries laborals). Ara bé, malgrat les deficiències de les fonts estadístiques, les dades presentades no ens permeten ser gaire optimistes i ens posen clarament de manifest la segmentació ètnica del mercat de treball i la seva estabilització durant el breu període estudiat. A més, no hem d'oblidar, de nou, que només ens estem referint als llocs de treballs que no formen

66. Però no ens trobem davant un fenomen nou: anys abans, en els anys seixanta, Paco CANDEL (1964) ja havia il·lustrat com els immigrants interiors que havien arribat de Múrcia durant els anys 20-30 es queixaven de les més recents migracions procedents de Galícia, a les quals acusaven de venir a «treure'ls el pa».

67. Aquest és el cas, per exemple, del servei domèstic. Les treballadores domèstiques peruanes que van arribar a Catalunya durant la dècada dels noranta manifesten haver vist reduït el seu poder social de negociació a l'hora de fixar el preu/hora, davant l'arribada —a finals dels noranta i sobretot a partir de l'any 2000— de treballadores equatorianes i bolivianes que estan disposades a treballar per un preu/hora més baix (PARELLA, 2003).

part de l'economia submergida. Per tot plegat, no sembla gaire probable —de moment i sense poder donar encara respostes definitives— que pugui assistir-se a curt termini als patrons de mobilitat laboral i social ascendent generalitzats que van protagonitzar els fluxos migratoris procedents de la resta d'Espanya que van arribar a Catalunya durant els anys cinquanta i seixanta. Caldrà esperar uns anys més per tal de poder identificar amb més precisió les trajectòries seguides, veure les diferències segons col·lectius i oferir respostes més definitives.

5. CONCLUSIONS I PROSPECTIVA

- 142 Un cop fet el diagnòstic sobre la situació laboral de la població immigrada estrangera, se'ns plantegen diferents reptes de cara al futur més immediat. En primer lloc, el fet que estiguem parlant d'una força de treball amb trajectòries que no apunten cap a la mobilitat laboral ascendent, relegada a determinats sectors i nínxols laborals i excessivament dependent d'activitats «tradicionals», intensives en força de treball, ens mostra un patró d'incorporació laboral fràgil i incert per a aquest col·lectiu. És per això que cal alertar que ens trobem davant un col·lectiu especialment vulnerable a un canvi en la conjuntura econòmica, constatació que exigeix estratègies de caràcter preventiu —i no reactiu— per part de l'Administració, a fi i efecte d'evitar situacions d'exclusió laboral i social futures —i, no ho oblidem, també de conflictitat social.

Així mateix, a mesura que el col·lectiu de nouvinguts acumula anys de permanència i d'obstacles a la mobilitat laboral, apareixen noves problemàtiques relacionades amb la seva inserció laboral, com ara la discriminació laboral per qüestions d'edat. L'augment progressiu de l'edat mitjana dels treballadors estrangers que es concentren en activitats intensives en força de treball i que requereixen una elevada dosi d'esforç físic (peons a la construcció, tenir cura d'una persona gran, agricultura, etc.), fa incrementar la probabilitat que la lògica d'un mercat de treball basat en la precarietat els acabi expulsant i exclouent, en tant que es prefereix la contractació dels més joves. Aquest nou «eix» de desigualtat es desprèn d'una recerca de caràcter qualitatiu sobre els treballadors estrangers en l'estructura econòmica de Terrassa, encarregada per Foment de Terrassa i realitzada durant el període 2004-2005 (Solé, Parella *et al.* 2005a).

L'evolució futura de tot plegat dependrà, d'acord amb les tesis d'A. Recio *et al.* (2006), d'una banda, de la resposta que puguin donar els moviments sin-

dicals locals a la regulació dels drets bàsics i d'integració dels nouvinguts. De l'altra, i igualment important, de la capacitat de les polítiques de benestar de crear ocupació de qualitat, així com d'una oferta formativa que permeti a la població immigrada assolir la promoció laboral i l'accés a activitats pròpies del mercat primari. Sense oblidar la necessitat de no retallar la cobertura i qualitat d'uns serveis públics que s'enfronten a un increment important de la població en un període de temps relativament curt i que poden contribuir a augmentar la percepció de «competència» i el rebuig entre les persones que ocupen posicions més desfavorides en l'estructura social.

Un altre dels reptes més importants a l'hora d'abordar la inserció laboral de les persones immigrades és la integració laboral dels seus fills (també denominats «segones generacions»). A diferència dels pares, que assumeixen la seva situació laboral i la «inconsistència d'estatus» des del seu baix poder social de negociació i uns «nivells d'acceptació» d'una ocupació que tenen el referent en les escasses alternatives al país de procedència, els seus fills i filles han estat socialitzats i educats a la societat receptora, amb aspiracions i expectatives de «ciutadans» de ple dret. Si les «segones generacions» han d'enfrontar-se a discriminacions laborals similars a les dels seus progenitors —cosa que no va passar amb els fills dels immigrants «interiors» arribats a Catalunya, que van trobar en la inversió en educació una bona plataforma de mobilitat social ascendent—, és probable que assistim a situacions d'exclusió i conflictivitat social —tal com han posat de manifest els recents disturbis dels barris perifèrics de París (Calavitta, 2003; Recio *et al.*, 2006).

Si bé en aquest capítol només hem analitzat la situació laboral de la població assalariada, no podem oblidar que les iniciatives emprenedores són cada cop més freqüents entre la població d'origen immigrant i que cal saber aprofitar el seu potencial de creació d'ocupació.⁶⁸ En el cas de la migració originària de països no comunitaris, tot i que l'autoocupació ja forma part del projecte migratori d'alguns col·lectius (com ara entre molts dels xinesos o pakistanesos) amb una sòlida i arrelada cultura emprenedora, les rígides barreres a la mobilitat laboral estan propiciant que molts immigrants es plantegin establir el seu propi negoci un cop instal·lats aquí, com a única alternativa de mobilitat davant la precarietat laboral, la cronificació de la «inconsistència d'estatus», les situacions d'explotació a què es veuen sotmesos

68. Certament, les dades de persones estrangeres que cotitzen en el règim especial d'autònoms també amaguen «falsos autònoms», com a resultat d'estratègies orientades a facilitar els tràmits de regularització o com a conseqüència directa de les pràctiques de «subcontractació» que predominen en els nínxols laborals clàssics de la població immigrada (construcció, reparacions, etc.).

i la impermeabilitat dels nínxols laborals en què es concentren (Solé i Parella, 2005b).

Finalment, una altra qüestió que considerem fonamental és la dimensió de gènere. Les dades presentades han posat de manifest la forta concentració de la dona estrangera en els serveis poc qualificats en general i en les ocupacions relacionades amb les tasques de la reproducció social en particular. Per tant, es constata que, tot i que el conjunt de la població immigrada es veu abocada a les ocupacions de menys «qualitat», són les dones immigrades les que n'ocupen el darrer escalafó i les que ocupen una mena de «subsegment» del mercat de treball femení (Parella, 2003). Tal com ens recorda Ruth Mestre (2003), si bé tant els treballadors com les treballadores immigrants estan sobrerrepresentats en l'economia submergida, els mercats informals també estan segmentats pel gènere: mentre els homes accedeixen de manera informal a sectors que sí estan regulats en la nostra normativa laboral (agricultura i construcció, per exemple), elles, en canvi, ho fan en sectors que, pel fet d'estar feminitzats, mai no han estat regulats, o bé ho estan de forma insuficient: el treball sexual i el servei domèstic.

Certament, com ja s'ha dit al principi del capítol, la situació que hem identificat no és exclusiva dels patrons d'incorporació laboral de la dona immigrada a Catalunya. Ara bé, no és menys cert que és justament en les societats mediterrànies, afectades per un flagrant envelliment poblacional i un insuficient desenvolupament de l'Estat del benestar —sustentat en la família com a principal proveïdora de benestar—, on la denominada «crisi de la cura» (*care crisis*) es manifesta amb especial virulència. Aquesta «crisi» és resolta a Catalunya des de la insuficient implicació del sector públic, a través d'un mercat desregulat, que potencia l'externalització de la cura des de la precarietat, el desprestigi social, els baixos salaris, el predomini d'acords informals, la invisibilitat i l'elevada presència de l'economia submergida.⁶⁹ La creixent expansió de la demanda de treballadores domèstiques internes per tal d'assistir diàriament a les persones grans dependents n'és el màxim exponent.

Són aquestes pèssimes condicions de treball, entre d'altres factors, les que expliquen que siguin dones immigrades les que ocupin aquests llocs de treball i que tingui lloc la «internacionalització de la reproducció» o «globalització de la cura». En qualsevol cas, atès que l'externalització del treball domèstic i de

69. Les sociòlogues italianes F. BETTIO *et al.* (2004) utilitzen el terme «fugida de cura» (*care drain*) —en irònic paral·lelisme amb la coneguda expressió «fugida de cervells» (*brain drain*)—, amb la finalitat de descriure un nou model de cura basat en la força de treball barata i flexible de les dones d'origen immigrant com a progressiva alternativa a la cura familiar que havien estat proporcionant principalment les dones de forma no remunerada.

cura de les persones és una tendència sense retorn i que no pot negar-se el seu immens potencial de creació d'ocupació, és indispensable crear un marc jurídic apropiat, capaç de regular i professionalitzar unes activitats que han d'ofereir ocupacions dignes i de qualitat. Només així, estimulants la creació d'ocupació estable i alhora ben remunerada, qualificada i socialment valorada, deixarem d'estimular un nínxol laboral només per a dones d'origen immigrant que opera en situació d'explotació i, principalment, des de l'economia submergida.

Bibliografia

- ABAD, L.V. (2002). «Trabajadores inmigrantes en las economías avanzadas. La paradoja de la demanda adicional en mercados con exceso de oferta». A: GARCÍA CASTAÑO, F.; MURIEL, C. *La inmigración en España. Contextos y alternativas. Vol II*. Granada: Universidad de Granada.
- (2003). «Economía en red y políticas migratorias. ¿Hacia un mercado global de trabajo?» *Migraciones*, núm. 14, p. 305-341.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2006). *La població estrangera a Barcelona. Any 2006*. Barcelona: Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona.
- <<http://www.bcn.es/estadistica/catala/dades/inf/pobest/index.htm>>
- AMBROSINI, M. (1998). «Intereses ocultos: La incorporación de los inmigrantes en la economía informal». *Migraciones*, núm. 4, p. 111-152.
- BAGANHA, M.; REYNERI, E. (2001). «La inmigración en los países del sur de Europa y su inserción en la economía informal». A: SOLÉ, C. [coord.]. *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Rubí: Anthropos.
- BECK, U. (2000). *Un nuevo mundo feliz. La precariedad del trabajo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós.
- BETTIO, F.; SIMONAZZI, A.; SOLINAS, G.; VILLA, P. (2004). «The “care drain” in the Mediterranean: notes of the Italian Experience». Text presentat a la *Conference of the International Working Party on Labour Market Segmentation, Intergenerational Issues, the Welfare State and the Labour Market*, Brisbane, Austràlia, 22-24 juliol 2004.
- CABRÉ, A. (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània.
- CACHÓN, L. (2003). «La inmigración en España: los desafíos de la construcción de una nueva sociedad». *Migraciones*, núm. 14, p. 219-304.
- CALAVITA, K. (2003). «The dialectics of immigrant “integration” and marginality in industrialising America and postindustrial Europe». *Transfer*, vol. 9, núm. 3, p. 416-431.
- CANDEL, P. (1964). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- CARRASCO, C. (1998). «Economía sumergida y trabajador inmigrante». *Migraciones*, núm. 4, p. 9-34.
- CASTELLS, M. (2000). *La era de la información. Vol I*. Madrid: Alianza Ed.
- CASTLES, S.; MILLER, M. J. (2003). *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- CERES-CCOO (2006). *Inserción laboral de la población inmigrada en Cataluña: Efectos del proceso de normalización de 2005* (Informe 2006). Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. [Disponible a: <http://extranjerios.mtas.es/es/general/Insercion_poblacion_inmigrada_cat_2006.html>]
- COLECTIVO IOÉ (2001). *Mujer, inmigración y trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Colección Observatorio Permanente de la Inmigración.
- COLECTIVO IOÉ (2005). «Inmigrantes extranjeros en España: ¿reconfigurando la sociedad?». *Panorama Social*, núm. 1, p. 32-47.
- DE LUCAS, J. (2001). «Al voltant de les condicions i abast del pacte ciutadà». A: VV.AA. *Polítiques d'immigració a Europa. El model de Catalunya*. Barcelona: Fundació Trias Fargas.
- EHRENREICH, B.; HOCHSCHILD, A. [ed.] (2003). *Global Woman*. Londres: Granta Books.
- MARTÍNEZ VEIGA, U. (2001). *El Ejido: discriminación, exclusión social y racismo*. Madrid: Libros de la Catarata.
- MESTRE, R. (2003). «Mujeres inmigrantes: cuidadoras por norma». A: DE LUCAS, J. [et al.]. *Inmigrantes: Una aproximación jurídica a sus derechos*. València: Germania.
- (2005). «Trabajadoras de cuidado. Las mujeres de la Ley de Extranjería». A: CHECA, F. [ed.]. *Mujeres en el camino*. Barcelona: Icaria.
- OLIVER ALONSO, J. (2006). *España 2020: Un mestizaje ineludible*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

- PAJARES, M. (2006). «La inserció laboral de la població immigrada». A: LARIOS, M. J.; NADAL, MÒNICA [COORD.]. *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2005. Vol. I*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- PAJARES, M.; PARELLA, S.; RECIO, A.; SABADÍ, M. (en premsa). *Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Consell Econòmic i Social de Barcelona.
- PARELLA, S. (2003). *Mujer, inmigrante y trabajador: la triple discriminación*. Rubí: Anthropos.
- (2005). «La “maternidad a distancia” de las empleadas domésticas latinoamericanas en España». A: GIRÓ, J. [ed.]. *El género quebrantado*. Madrid: Catarata.
- RECIO, A. [et al.] (2006). «Migraciones y mercado laboral». *Revista de Economía Mundial*, núm. 14, p. 171-193. [Disponible a: <[http://www.sem-wes.org/revista/libros/cuerpo.php?buscar=1&condicion=\(revistas.COD_REV%20=14\)%20&pag=2](http://www.sem-wes.org/revista/libros/cuerpo.php?buscar=1&condicion=(revistas.COD_REV%20=14)%20&pag=2)>]
- REYNERI, E. (1998). «The Role of the Underground Economy in Irregular Migration to Italy: Cause or Effect?». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 24, 2, p. 313-331.
- SANVICÉN, P. (1999). «Cultures en contacte a Catalunya.» *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 10, p. 23-56.
- SOLÉ, C. (1981). *La integración sociocultural de los inmigrantes en Cataluña*. Madrid: Centro de Investigaciones Científicas.
- (1995). *Discriminación racial en el mercado de trabajo*. Madrid: Consejo Económico y Social.
- SOLÉ, C.; PARELLA, S. (2001). «La inserción de los inmigrantes en el mercado de trabajo. El caso español». A: SOLÉ, C. [coord.]. *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Rubí: Anthropos.
- SOLÉ, C.; PARELLA, S. [et al.] (2005a). *Els treballadors estrangers en l'estructura econòmica de Terrassa*. Terrassa: Foment de Terrassa.
- [Disponible a: <<http://www.terrassa.cat/laciutat/xifres/estudis/2004estrangers/portadaestrangers.htm>>]
- SOLÉ, C.; PARELLA, S. (2005b). *Negocios étnicos. Los comercios de los inmigrantes no comunitarios en Catalunya*. Barcelona: Fundació CIDOB.
- VILA, M. A. (1984). *Les migracions i Catalunya*. Barcelona: El Llamp.
- VILLA, P. (1990). *La estructuración de los mercados de trabajo*. Madrid: MTSS.